

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ КРАЇНИ

У статті надано авторську дефініцію економічної безпеки національної економіки, систематизовано загрози і слабкості економічної безпеки України. Визначено державні програмні документи, зміст яких зорієнтований на усунення загроз економічної безпеки країни. Виділено функції суб'єктів забезпечення національної економічної безпеки.

В статье дана авторская дефиниция экономической безопасности национальной экономики, систематизированы угрозы и слабости экономической безопасности Украины. Определены государственные программные документы, содержание которых ориентировано на устранение угроз экономической безопасности страны. Выделены функции субъектов обеспечения национальной экономической безопасности.

The author determination of economic security of national economy is given in the article, threats and weaknesses of economic security of Ukraine are systematized. The state position papers maintenance of which is oriented to the removal of threats economic security of country are determined. The functions of subjects of providing of national economic security are selected.

Ключові слова: економічна безпека, загрози, слабкості, національна економіка, забезпечення, систематизація, функції.

Зовнішня та внутрішня політика України ґрунтується на принципі своєчасності та адекватності заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам [1]. Основними засадами внутрішньої політики у сфері національної безпеки і оборони є: забезпечення життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у зовнішньополітичній, оборонній, соціально-економічній, енергетичній, продовольчій, екологічній та інформаційній сферах. Важливою запорукою сталого розвитку економіки є формування стратегії економічної політики, пріоритетними питаннями якої є недопущення нових економічних криз і потрясінь. Тому ідентифікація і передбачення загроз економічній безпеці України є актуальною науково-практичною проблемою.

Існування категорії «економічна безпека» детерміноване потребою суб'єкта захистити себе від цілої низки загроз ендогенного та екзогенного походження з метою реалізації економічних інтересів. Загрозу економічній безпеці Г.М.Літош розглядає як небажаний, але невід'ємний супутник будь-якої економічної системи, що функціонує в складних умовах конкурентної боротьби – багатофакторного, динамічного, невизначеного зовнішнього середовища [2, с.73]. Аналогічної точки зору дотримується Л.О.Корчевська, вказуючи, що небезпеки існують завжди або майже завжди і в певних межах можуть навіть мати позитивне значення: вони стають однією з причин необхідної активності підприємства, відіграють також і мобілізуючу роль [3, с.109]. У сучасних умовах на економічну безпеку підприємств впливають безліч внутрішніх і зовнішніх факторів, серед яких найсуттєвішими є: криза економіки, падіння виробництва, ослаблення фінансової системи держави, зниження її керівної

ролі в економіці [4, с.152].

У наукових працях, що стосуються цієї проблеми увага приділяється поясненню причин виникнення, визначенню ознак, класифікації загроз економічній безпеці. Зокрема В.Г.Андрійчук наголошує, що неспівпадіння національних економічних інтересів, які трансформуються у цілі державної політики безпеки, в тому числі і економічної безпеки, стають причиною зовнішніх та внутрішніх конфліктів, різких протиріч, створюючи загрози економічній безпеці [5, с.15]. Чинники, що сформували загрози безпеці України, на думку О.С.Вонсович, можна умовно поділити на дві групи: зовнішні (геополітичний, зовнішньополітичний, зовнішньоекономічний) та внутрішні (внутрішньополітичний, внутрішньоекономічний) [6]. О.Р.Бойкевич виділяє класифікаційні ознаки загроз економічній безпеці підприємства: рівень ієрархії управління; походження (зовнішні, внутрішні); сфера життєдіяльності підприємства; систематичність прояву; тривалість впливу; ступінь керованості; рівень впливу на ефективність функціонування підприємства [7, с.177]. Утім ідентифікації загроз економічній безпеці країни на сучасному етапі не приділяється необхідної уваги.

Метою статті є уточнення систематизації та класифікації загроз економічній безпеці країни.

Змістовне наповнення національної економічної безпеки може істотно відрізнятись в залежності від параметрів та особливостей національної економіки – її потенціалу, стійкості, ступеня відкритості. Аналіз категорій економічної безпеки стосовно різних країн світу показує, що Україна зіштовхується з цілою низкою загроз, не характерних для розвинених країн, зокрема з необхідністю інтеграції до вже сформованої системи міжнародних інститутів. При цьому вона як країна, що розвивається в умовах глобальної економіки, зіштовхується з усім традиційним комплексом загроз, властивих епісі глобалізації [8, с.115].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення загроз економічній безпеці. Зокрема, українські дослідники вважають, що це – явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів, створюють небезпеку для соціально-економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації й окремої особи; або це дія факторів, а також ситуації та умови, що складаються в результаті цих дій, які виходять із внутрішніх і зовнішніх джерел небезпеки, відносно життєво важливих інтересів особи, фірми, регіону, суспільства та держави [9, с.133]. Із наведених дефініцій випливає, що визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки. Таким чином, визначення суті економічної безпеки має дуалістичний характер: з одного боку це сукупність захисних властивостей економічної системи та механізмів її протистояння внутрішнім і зовнішнім загрозам, а з іншого – це охоронні функції і завдання держави та

інститути, які вона створює для забезпечення цих функцій [10, с.208].

На формування національних економічних концепцій безпеки конкретне наповнення її категорій впливає вся сукупність умов функціонування економіки у світовому господарстві, погляди політичної еліти, наявність національної ідеї тощо. Коло загроз економічній безпеці держави є дуже широким, включаючи екологічні, гуманітарні, культурні, але до основних слід віднести економічні та політичні. Концепцію національної безпеки України було прийнято в 1997 р. в умовах системної кризи, до основних можливих загроз в економічній сфері було віднесено [11]: неефективність системи державного регулювання економічних відносин; наявність структурних диспропорцій, монополізму виробників, перешкод становленню ринкових відносин; невіршеність проблеми ресурсної, фінансової та технологічної залежності національної економіки від інших країн; економічна ізоляція України від світової економічної системи; неконтрольований вплив за межі України інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів; криміналізація суспільства, діяльність тіньових структур.

Основними напрямками державної політики національної безпеки України в економічній сфері було визнано: недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів, їх перетікання в тіньову економіку; контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника; боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів. Таким чином, концепція була зорієнтована на збереження стійкості соціально-економічної системи країни та підтримку її конкурентоспроможності, тобто вимушено зосереджена на загрозах короткострокового плану. Тоді як концепції національної безпеки розвинених країн світу носять переважно довгостроковий характер.

Концепція втратила чинність із прийняттям Закону України «Про основи національної безпеки України» [12]. Критична оцінка положень статті 7 Закону дозволяє зробити висновок про ототожнення «загроз економічній безпеці» і «слабкостей економічної безпеки». Під останніми розуміють фактори, що роблять саму систему економічної безпеки відкритою, вразливою для загроз. Вважаємо, що первинним є розуміння, від якого потрібно «захищатися», а потім вже визначатися, які слабкості заважають зробити захист ефективним. Загроза – можлива небезпека, слабкість – вразливе (болюче, дошкульне, слабе, слабке) місце у кого, чиє, в чому, чого. Тому передбачені згаданою статтею загрози (ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки; нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки; відсутність ефективної програми запобігання економічним кризам) логічно віднести до слабкостей економічної безпеки.

Загрози економічній безпеці необхідно ідентифікувати як внутрішні та

зовнішні, їх дія на стан національної безпеки країни (суспільства), як правило, не буває постійною. Вона час від часу змінюється залежно від зміни умов функціонування суспільства а також від зміни внутрішнього та зовнішнього навколишнього середовища [13, с.60]. В одному випадку вирішальний вплив на стан безпеки держави можуть представляти дії внутрішніх сил і загроз, в іншому – найбільшу загрозу може робити дія зовнішніх сил і небезпек. Взаємодія внутрішніх і зовнішніх загроз і небезпек може посилювати загальну загрозу, або ж послаблювати її. Так критичні обсяги зовнішнього і внутрішнього державних боргів збільшують ймовірність боргового дефолту країни.

У табл. 1 викладено авторську систематизацію загроз і слабкостей економічної безпеки.

Непослідовність української держави у проведенні науково-технічної та інноваційної політики, стимулюванні інноваційних процесів та підтримці високотехнологічних виробництв призвела до негативних структурних змін в економіці: занепаду високотехнологічних підприємств і домінування низькотехнологічних сировинних виробництв. Водночас розвиток національної інноваційної системи як окремого об'єкта державної політики, стратегічні цілі розвитку, основні засади та функціонування національної інноваційної системи не забезпечуються належним чином нормативно-правовою базою України [14]. Закріплення таких тенденцій вже призвело до зростання загроз національній безпеці, вибуття України із числа економічно розвинених країн світу, внаслідок чого вона все більше перетворюється на ресурсний придаток країн-лідерів, що також зумовлює переміщення інтелектуального потенціалу нації в ці країни.

Важливе місце в системі усунення загроз економічної безпеки посідають програмні державні документи. Для кожної держави питання боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, є питанням національної безпеки, оскільки це не лише суспільно небезпечне діяння, а системна загроза для фінансових ринків і національної економіки в цілому. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року має на меті визначення заходів законодавчого, організаційного та інституційного характеру, спрямованих на забезпечення стабільного та ефективного функціонування національної системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму [15].

Основними функціями суб'єктів забезпечення національної економічної безпеки України є: планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним економічним інтересам України; прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву; запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси.

Систематизація загроз і слабкостей економічної безпеки

Загрози економічної безпеки	Слабкості економічної безпеки
внутрішні	
нестабільність економіки, зростання безробіття і соціальної напруги в суспільстві	істотне скорочення внутрішнього валового продукту
низькі темпи розширення внутрішнього ринку	недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці
відсталість техніко-технологічного укладу, зниження науково-технічного потенціалу	недостатня інноваційна активність, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку
критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення	недостатня інвестиційна активність
неналежний технічний стан ядерних об'єктів на території України	брак фінансових та інших ресурсів для їх підтримання
дефолт банківської системи	погіршення стану платіжно-грошової системи, зростання кредитних ризиків
значний рівень інфляції	параметри монетарної політики, схеми проведення грошової емісії
«тінізація» національної економіки	в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави
дефіцит паливно-енергетичних ресурсів	неефективність використання паливно-енергетичних ресурсів, недостатні темпи диверсифікації джерел їх постачання; відсутність активної політики енергозбереження
недостатній розвиток конкурентного середовища в економіці, зловживання монополією	неефективність антімонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій
критичний стан з продовольчим забезпеченням населення	стагнація аграрного сектора, зниження якості харчування населення
опортуністична поведінка	переважання в діяльності управлінських структур особистих, корпоративних, регіональних інтересів над загальнонаціональними
відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом	функціонування «тіньових» фінансових потоків
зовнішні	
необхідність інтеграції до уже сформованої системи міжнародних інститутів	відносна закритість національної економіки
низька конкурентоспроможність національної економіки	відсталість технологічної бази більшості галузей, висока енергоємність, низька якість продукції та високі витрати виробництва
нестабільність національної валюти	розбалансованість валютного ринку
критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків	нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості
велика боргова залежність держави	бюджетний дефіцит, брак коштів на реалізацію державних цільових програм
втрата економічної незалежності країни	зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки

Для забезпечення економічної безпеки у довгостроковому аспекті необхідно системно передбачати загрози, які стосуються таких її аспектів:

✓ економічна незалежність – самостійність в формуванні економічної політики, здійснення державного контролю над національними ресурсами і державним регулюванням економіки, можливість використання національних конкурентних переваг для забезпечення рівноправної участі у міжнародному

поділі праці;

✓ стійкість і стабільність національної економіки – забезпечення міцності і надійності всіх елементів економічної системи, захист всіх форм власності, створення гарантій для ефективної підприємницької діяльності та нейтралізації дії дестабілізуючих факторів;

✓ здатність до саморозвитку і прогресу – можливість вибору власної моделі розвитку, здатність здійснювати постійну модернізацію виробництва, проводити ефективну інноваційно-інвестиційну політику.

Пріоритетними напрямками упередження загроз національній безпеці України у 2011 р. в економічній сфері є [16]: розробка та затвердження концепції забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері; створення з метою фінансової підтримки вітчизняних підприємств банку розвитку; формування та ведення зведеного енергетичного балансу як одного з основних інструментів стратегічного планування розвитку енергетичного сектору економіки, орієнтованого на власні ресурси та альтернативні джерела енергії; розробка регіональних програм розвитку малої гідроенергетики; створення системи кредитування та страхування експорту, в тому числі механізмів страхування експортних та кредитних ризиків, за підтримки держави; приведення системи стандартизації та технічного регулювання у відповідність із нормами та правилами СОТ; поступове зменшення використання іноземної валюти як засобу платежу на території України.

Виходячи з наведеного вище, можемо зробити такі висновки:

1. У статті надано авторську дефініцію економічної безпеки національної економіки, систематизовано загрози і слабкості економічної безпеки України. Економічна безпека – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним економічним інтересам України. Розмежовано поняття «загрози економічній безпеці» і «слабкості економічної безпеки». Загроза - можлива небезпека, слабкість - вразливе місце у системі економічної безпеки, яке робить її відкритою для загроз.

2. Для створення ефективної системи економічної безпеки загрози мають виявлятися, прогнозуватися, оцінюватися з метою усунення їх впливу на національні інтереси шляхом протидії і нейтралізації. Концепція національної безпеки України, на відміну від розвинених країн світу, зосереджена на загрозах короткострокового плану. Для забезпечення економічної безпеки у довгостроковому аспекті необхідно системно передбачати загрози, які стосуються таких її аспектів: економічна незалежність; стійкість і стабільність національної економіки; здатність до саморозвитку і прогресу.

3. Заходи щодо усунення загроз економічній безпеці мають відображатися у програмних державних документах. Розглянуто зміст стратегій інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів, а також розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на

період до 2015 року в частині усунення загроз відсталості техніко-технологічного укладу, зниження науково-технічного потенціалу і відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямі є розробка концептуальних підходів до забезпечення національної безпеки України у фінансовій сфері.

Список використаних джерел:

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики: Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – №40. – С.527.
2. Літош Г.М. Економічна безпека ключових об'єктів національної інфраструктури за умов інформатизації суспільства [Текст] / Г.М.Літош // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2010. – №2. – С.72-75.
3. Корчевська Л.О. Методологічні питання економічної безпеки підприємства [Текст] / Л.О.Корчевська, Г.В.Жосан // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2010. – №29. – С.108-110.
4. Ткаченко К.В. Дослідження факторів впливу на економічну безпеку промислового комплексу регіону [Текст] / К.В.Ткаченко // Вісник економічної науки України. – 2009. – №2. – С.152-153.
5. Андрійчук В.Г. Економічна безпека України: стан, критерії виміру та превентивні заходи її зміцнення [Текст] / В.Г.Андрійчук // Економічна безпека України та виклики сьогодення : Зб. матер. XIII Міжнар. наук.-практ. конф. 28 травня 2010 р. – Ч.ІІ – К.: УДУФМТ, 2010. – С.13-17.
6. Вонсович О.С. Виклики та загрози національній безпеці України в контексті її інтеграції до структур європейської безпеки [Електронний ресурс] / О.С.Вонсович // Гілея. – 2010. – Вип. 38. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010_38/Gileya38/P1_doc.pdf.
7. Бойкевич О.Р. Передумови та фактори економічної безпеки торговельного підприємства [Текст] / О.Р.Бойкевич // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.13. – С.175-180.
8. Ляшенко О.М. Економічна безпека та національна конкурентоспроможність в умовах глобалізації [Текст] / О.М.Ляшенко, Б.В.Плескач, В.К.Бантуш // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №161. – С.113-118.
9. Детюк А. Окремі питання визначення поняття «національна економічна безпека» [Текст] / А.Детюк // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №11. – С.131-136.
10. Кушнірчук Ю.М. Проблеми трактування сутності категорії економічної безпеки / Ю.М.Кушнірчук // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С.205-210.
11. Про Концепцію (основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=3/97-ВР> (Концепція (основи державної політики) національної безпеки України втратила чинність на підставі Закону № 964-IV від 19.06.2003).
12. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №39. – С.351.
13. Срібний В.І. Економічна безпека як складова національної безпеки [Текст] / В.І.Срібний // Культура народів Причорномор'я. – 2009. – №155. – С.59-61.
14. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів» : Постанова Верховної Ради України від 21.10.2010 № 2632-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – №11. – С.72.
15. Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 9 березня 2011 р. N 190-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=190-2011-%F0&fpage=1&text=%E7%E0%E3%F0%EE%E7&x=10&y=10#w1_1.
16. Про виклики та загрози національній безпеці України у 2011 р.: Рішення Ради національної безпеки і оборони України, введено в дію Указом Президента № 1119/2010 від 10.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=n0008525-10&fpage=1&text=%E1%E5%E7%EF%E5%EA&x=3&y=7>.